

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2010, 2(6), p. 7–21.

KOMUNIKACINIAI TEISĖS ŽINOTI IR LAISVĖS INFORMUOTI ASPEKTAI

Gintaras Aleknonis

Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto
Politikos mokslų katedra
Ateities 20, LT-08303, Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 588
Elektroninis paštas aleknonis@mruni.eu

Pateikta 2010 m. vasario 1 d., parengta spausdinti 2010 m. gegužės 24 d.

***Anotacija.** Aptariant komunikacinius informavimo teisės aspektus, juos galima sieti su svarbiausiomis komunikacijos tyrimo tradicijomis – semiotika ir vadinamąja „proceso“ mokykla. Tai leistų skirti kiekybinius ir kokybinius informavimo laisvės principus bei kurti savotišką koordinacinių sistemą, kurioje ir analizuojami bei vertinami bandymai riboti žiniasklaidos laisvę. Atrodo, kad, vadinamojoje idėjų rinkoje pasikliaujant kiekybiniais informacijos laisvės principais, sunyksta kokybinių visuomenės informavimo principų svarba, pažeidžiama trapi pusiausvyra tarp teisės žinoti bei laisvės informuoti. Todėl neišvengiamai kyla klausimas, kas idėjų rinkoje laiduos vartotojo teisę gauti kokybiškas žinias. Demokratinė tradicija smerkia bet kokius cenzūros bandymus. Ar kintantis žiniasklaidos vaidmuo ir vieta šiuolaikinėje visuomenėje nereikalauja plėsti žiniasklaidos laisvės sampratos, kalbėti ne tik apie žodžio, informavimo laisvę, bet ir apie teisės žinoti išsaugojimą? Kadangi praktikoje teisė žinoti dažniausiai yra pasyvi, o laisvė informuoti – aktyvi, visuomenės teisė žinoti dažnai individualizuojama iki atskiros asmens teisės, o laisvė informuoti, atvirkščiai, – dažniausiai institucionalizuojama iki grupinės, partinės, korporacinės ir pan. laisvės. Tokiame kontekste siūloma institucinės žiniasklaidos laisvės koncepcija remiasi silpnesniojo gynimo nuo stipresniojo prielaida. Straipsnyje žiniasklaidos kokybę ir viešąjį interesą siejant su teise žinoti siekiama parodyti, kad žiniasklaidos kokybė ir viešasis interesas demokratiniam visuomenės*

funkcionavimui yra ne mažiau svarbūs nei su laisve informuoti tiesiogiai siejamas pluralizmas ir įvairovė. Pusiausvyros tarp teisės žinoti ir laisvės informuoti paieškos šiandien būtų viena opiausių visų pirma Vidurio ir Rytų Europoje kylančių visaverčio žiniasklaidos gyvavimo problemų.

Reikšminiai žodžiai: komunikacija, žiniasklaida, žodžio laisvė, spaudos laisvė, demokratija, cenzūra, idėjų rinka.

Įvadas

Demokratinėje tradicijoje įvairiais laikais sukurtos žodžio ir žiniasklaidos laisvę laiduojančios teisės normos (pakaktų priminti 1787 m. JAV konstitucijos 1791 m. pirmąją pataisą¹ arba 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnį²), skirtingose erdvėse veikiančios įstatymai (nedidelės šalies Lietuvos, didžiosios pasaulio galybės JAV ar tarptautinėje erdvėje veikianči 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija³) didelėje pasaulio dalyje kuria tokią visuomeninę atmosferą, kurioje, atrodo, niekas nedrįsta abejoti žmogaus teise žinoti. Nedaug kas ryžtasi riboti galimybes skleisti žinias, t. y. kėsintis į laisvę informuoti. Tačiau įstatymų ginama žiniasklaidos laisvė dar nereiškia, kad cenzūra yra išnykusi, o siūlymai riboti žalingos, melagingos, nepadorios ir panašios informacijos sklaidimą dažnai įgauna įstatymų formą. Prieštarinčiai vertinamą Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos informacijos poveikio įstatymą vetavo rezidentė, jį pataisyti paragino Europos Parlamentas. Kodėl įstatymas, be kita ko, ribojantis homoseksualumo idėjų sklaidą, vadinamas pažeidžiančiu žodžio laisvę, tačiau nekreipiame dėmesio į kai kurių Europos Sąjungos šalių draudimą neigti holokaustą? Musulmonams įžeidžiu karikatūru

- 1 1st Amendment to The United States Constitution (1791): Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and petition the Government.
- 2 Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnis: Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija. Pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį.
- 3 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnis numato:
 1. Kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus. Tai teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų. Šis straipsnis neturi trukdyti valstybėms kelti reikalavimą licencijuoti radijo, televizijos ar kino įstaigas.
 2. Naudojimasis šiomis laisvėmis, kadangi tai susiję su pareigomis bei atsakomybe, gali būti sąlygojamas tokių formalumų, sąlygų, apribojimų ar bausmių, kurias numato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, žmonių sveikatai bei moralei, taip pat kitų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti, užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui ar teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti.

skelbimas Danijos spaudoje vadinamas spaudos laisvės raiška, o kaip atsakas Irane organizuojamas antisemitinių karikatūrų konkursas smerkiamas. Lietuvai šiame kontekste labiausiai rūpėtų nacizmo ir komunizmo nusikaltimų sulyginimas – nacių nusikaltimai visuotinai smerkiami, o komunistų žiaurumams neretai randama pateisinimų.

Kaip rašo suomių žiniasklaidos tyrinėtojas Karis Karpinenas, *nors tokios sąvokos kaip „žiniasklaidos kokybė“ ar „visuomenės interesas“ yra vis labiau ginčijamos, pliuralizmas ir įvairovė ne tik tapo neabejotinomis vertybėmis, bet ir yra keli iš nedaugelio politiškai korektiškų kriterijų, kuriais remiantis vertinama žiniasklaidos veikla ir reguliavimas*⁴. Žiniasklaidos kokybę ir viešąjį interesą siedami su teise žinoti siekiame parodyti, kad žiniasklaidos kokybė ir viešasis interesas demokratiniam visuomenės funkcionavimui yra ne mažiau svarbūs nei su laisve informuoti tiesiogiai siejamas pliuralizmas ir įvairovė. Pusiausvyros tarp teisės žinoti ir laisvės informuoti paieškos šiandien būtų viena opiausių visų pirma Vidurio ir Rytų Europoje kylančių visaverčio žiniasklaidos gyvavimo problemų.

1. Visuomenės informavimo teisės principai: kiekybiniai ir kokybiniai parametrai

Demokratiškos šalių konstitucijose bei įstatymuose apibrėžiamos žodžio ir žiniasklaidos laisvės normos grindžiamos tais pačiais pamatiniais principais: 1) asmens teisių prioritetu prieš valstybę, 2) saviraiškos laisve, 3) teise į teisingą informaciją, 4) žalingos informacijos draudimu bei ribojimu, 5) atsakomybe, 6) nuomonių įvairove (pliuralizmu)⁵. Vertindami iš komunikacijos pozicijų, šiuose teisės principuose galėtume išvelgti dviejų svarbiausių komunikacijos minties mokyklų – vadinamosios „proceso“ ir semiotikos – atspindžius⁶.

Vadinamajai „proceso“ mokyklai priskiriamos teorijos dėmesį sutelkia į pranešimų perdavimo klausimus. Siuntėjas, gavėjas, kanalas, pranešimas, kodavimas ar triukšmas yra svarbiausios šios mokyklos kategorijos, kuriomis remiantis pirmiausia sprendžiamos komunikacijos našumo, tikslumo ir veiksmingumo problemos. Vienas iš bene pamatinės proceso mokyklos teorijos – matematinės komunikacijos – pradininkų Claude'as Shannonas apie komunikacijos prasminį metmenį užsimena trumpai: *Dažnai žinia turi ir prasmę*⁷. Praėjusio šimtmečio viduryje Shannono ir Warreno Weaverio sukurtas komunikacijos modelis yra naujesnis už daugelį žiniasklaidos laisvę laiduojančių įstatymų. Į komunikaciją žvelgiantis kaip į nuoseklų, negrįžtamą ir iš dalies vienakryptį

4 Karpinen, K. Media and the paradoxes of pluralism. In *The media and social theory*. Hesmondhalgh, D.; Toyne, J. (eds.). Abingdon; London; New York: Routledge, 2008, p. 27.

5 Meškauskaitė, L. *Žiniasklaidos teisė: visuomenės informavimo teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 34–35.

6 Komunikacijos teorijas galima labai įvairiai klasifikuoti. Čia naudotasi Johno Fiske pasiūlyta koncepcija. Žr. Fiske, J. *Įvadas į komunikacijos studijas*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.

7 Shannon, C. E. A Mathematical Theory of Communication [interaktyvus]. *The Bell System Technical Journal*. 1948, 27: 379–423, 623–656 [žiūrėta 2009-12-20]. <<http://cm.bell-labs.com/cm/ms/what/shannonday/shannon1948.pdf>>.

procesą toks modelis atrodytų idealiai tiktų apibendrintoms situacijoms, kurias nekonkretizuodami ir turėtų nusakyti visuomenės informavimą reglamentuojantys įstatymai.

Nekeldamos informacijos ir realybės atitikties klausimo, proceso mokyklos nuošalyje palieka tiesos problemą. Iš pirmo žvilgsnio tai neblogai dera su dalimi visuomenės informavimo teisės principų. Jeigu teigiame asmens teisių prioritetą prieš valstybę, įstatymui neturėtų būti svarbu, kiek piliečio skelbiama nuomonė yra teisinga, ar atitinka visuomenės interesus. Taip įtvirtinama vadinamoji idėjų rinka, ginamas saviraiškos laisvės principas bei galimybės puoselėti nuomonių įvairovę. Visuomenės informavimo teisės principuose (1, 2, 6), pabrėžiančiuose silpnesnių šaltinių skleidžiamų nuomonių prioritetą prieš stiprių šaltinių skelbiamas žinias, raginama sulgyinti informacijos sklaidos sąlygas ir laiduoti sklandų kuo įvairiausių pranešimų perdavimą. Tai galėtume vadinti kiekybiniais informacijos perdavimą reglamentuojančiais principais, kuriais siekiama plėsti informacijos srautą. Šie principai neturi tvardomojo ar represinio potencialo, jais pirmiausia ir grindžiama visa šimtmečius besitęsianti kova už žodžio ir spaudos laisvę. Tokie principai yra skaidrūs, sunkiai pasiduoda politinei manipuliacijai, jais remiantis nesunku įrodyti žodžio ar spaudos laisvės suvaržymus.

Kitus tris visuomenės informavimo teisės principus (3, 4, 5), kuriais akcentuojama teisė į teisingą informaciją, kalbama apie žalingos informacijos draudimą bei ribojimą ir užsimenama apie atsakomybę už skleidžiamas žinias, galėtume vadinti kokybiniais. Šiais principais pabrėžiami informacijos turinio dalykai sietini su pranešimų teisingumu, objektyvumu. Tai prasmės klausimai, kuriuos nagrinėja semiotikos tradicija besiremiančios komunikacijos teorijos.

Kokybiniuose (arba prasmės) visuomenės informavimo teisės principuose slypi potencialios laisvės suvaržymo ir piktnaudžiavimo galimybės. Įrodinėjant, kad tiesa yra tiesa, kad laisvai galima skleisti tik teisingas žinias, ar spekuliuojant galimu informacijos poveikiu nesunku pateisinti cenzūrą bei kitokias represijas. Teorijoje kokybiniai principai abejonių nekelia, tačiau praktiniu jų taikymu dažnai linkstama abejoti. Toks skeptiškas požiūris į kokybinius visuomenės informavimo teisės principus Vakarų demokratijos raidoje remiasi Johno Stuardo Mill'o tradicija. Vertėtų prisiminti klasika tapusius šio mąstytojo argumentus, kodėl nederu cenzūruoti, nes 1) cenzūruojama nuomonė gali būti teisinga, 2) net jeigu nuomonė neteisinga, ji gali būti iš dalies teisinga, 3) net jeigu nuomonė neteisinga, ji gali sutrukdyti teisingai nuomonei tapti dogma, 4) teisingos nuomonės, tapusios dogma, nebetenka prasmės⁸.

Skirdami kokybinius ir kiekybinius visuomenės informavimo teisės principus, įgyjame savotišką koordinačių sistemą, suteikiančią naujų galimybių analizuoti ir vertinti net demokratiškiausiose ir liberaliausiose visuomenėse kylančius norus riboti žiniasklaidos laisvę ir padėti skirti reglamentavimą nuo suvaržymų. Kaip taikliai pažymi filosofas Alvydas Jokubaitis, „politinę valdžią pradėjus grįsti žmogaus teisėmis buvo stipriai pažeisti jos ryšiai su dorove“⁹. Bandymuose reglamentuoti žiniasklaidą dažniausiai būtent ir slypi vidinis prieštaravimas tarp laisvės ir dorovės.

8 Mill, J. S. *Apie laisvę*. Vilnius: Pradai, 1995, p. 92.

9 Jokubaitis, A. *Politika be vertybių*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 130.

2. Kiekybės ir kokybės santykis idėjų rinkoje

Kiekybinių visuomenės informavimo teisės principų taikymas praktikoje grindžiamas prielaida, kad veikia vadinamoji idėjų rinka, kurioje piliečiai patys atsirenka, kam pritaria, ko jiems reikia, kas naudinga. Rinkoje vartotojo interesas esąs geriausias kokybės rodiklis. Žinoma, pasitaiko ir klaidų, tačiau laikui bėgant jos ištaisomos.

Tiesioginės idėjų ir finansų rinkų paralelės nebūtų visiškai tikslios. Tačiau XXI a. pradžios pasaulio finansų ir ūkio krizės jei nepakirto pasitikėjimo rinkos galia, tai bent sukėlė rimtų abejonių moderniais finansiniais instrumentais, sudėtingomis fondų struktūromis, reitingavimo objektyvumu, naują prasmę igavo rinkos reguliavimas. Krizės patirtis liudytų, kad finansų rinkose pasitikint vien kiekybiniais kriterijais galima nueiti pragaištingu keliu, o įvairiais rodikliais (pavyzdžiui, kredito reitingais) būna sėkmingai maskuojamas finansinis neįgalumas, o gal net paprastos apgavystės.

Idėjų rinkos šalininkai tokias finansų rinkų stebėtojų diskusijas turėtų vertinti labai atsargiai. Šiuolaikiniai finansiniai mechanizmai eiliniam piliečiui gali būti sunkiai suprantami, o juose slypintys rizikos pavojai nesuvokiami. Idėjų rinkoje esą kitaip – kiekvienas asmeniškai vertiname mums priimtinas ar nepriimtinas mintis, ir kiekvienas pilietis turi prigimtinę teisę vertinti idėjų bei informacijos „kokybę“. Tačiau krizes išgyvena ne tik finansų rinkos. Idėjų rinkose taip pat gali būti kuriami įmantrūs informacijos instrumentai, finansines piramides primenančios struktūros, kurios dvasios vargetomis paverčia šimtus tūkstančių žmonių. Finansų rinkų kritimas neša milžiniškus medžiaginius nuostolius, už idėjų rinkų žlugimą tenka mokėti ir milijonais žmonių gyvybių.

XX a. civilizacijos sunkiai išgyventas nacizmo ar komunizmo pamokas galėtume vadinti idėjų rinkų bankrotais, kurie tik dar kartą liudija, kokią didelę įtaką informacijos sklaida gali turėti visuomenei. Žodžio laisvę nesunku paversti vergovės kūrimo įrankiu. Žinoma, tuo nederėtų teisinti žodžio ir žiniasklaidos laisvių varžymų, tačiau šiandieninė propagandos plėtra ir viešųjų ryšių tobulėjimas, vadinamųjų juodųjų technologijų įtaka demokratinėms institucijoms verčia naujai pažvelgti į kokybinius visuomenės informavimo teisės principus ir klausti, kiek galima toleruoti žalingas idėjas bei nekokybiškos informacijos sklaidą.

Ieškodami atsakymo į šį klausimą, atsiribokime nuo politinių idėjų sklaidos ir palyginkime narkotikų, alkoholio ir tabako „idėjas“, kurių žala žmogui neturėtų kelti abejonių. Narkotikų „idėjų sklaida“ daugelyje pasaulio šalių nėra toleruojama, nors požiūris į prekybą narkotikais ir skiriasi Alkoholio ir tabako „idėjų sklaidos“ teisinė reglamentacija gerokai įvairesnė ir geografinė, ir laiko prasme. Pavyzdžiui, Lietuvoje tabako „idėjų sklaida“ per pastaruosius du dešimtmečius išgyveno ir savotišką „aukso amžių“, kai buvo praktiškai nereguliuojama, ir dabartinį gana griežtų ir vis griežtėjančių ribojimų tarpinį. Alkoholio „idėjų sklaida“ Lietuvoje varžoma gerokai lėčiau, jis diversifikuojamas (stiprūs ir lengvi gėrimai), aktyviai siejamas su tautine tapatybe, tradicijomis ir populiariausiomis sporto šakomis. Narkotikų, tabako ir alkoholio „idėjos“ vienodai žalingos, tačiau pakantumas joms konkrečioje situacijoje skiriasi. Atsakymą į klausimą, kiek toleruoti, dažniausiai lemia šalies tradicijos, politinė-visuomeninė situacija, svarūs

gali būti ir subjektyvūs veiksniai, pavyzdžiui, interesų grupių sutelktumas, jų gebėjimas daryti įtaką politiniams procesams.

Lietuvoje aptariant alkoholio reklamą ribojančius įstatymus išiplieskusiose diskusijose vis mėginama aiškintis, ar reklamos ribojimai nepažeis vartotojų teisės gauti informaciją apie produktą (t. y. alkoholį)¹⁰. Manytume, kad jau pats tokių klausimų kėlimas, kad ir netiesioginis bandymas komercinę reklamą įpinti į žiniasklaidos laisvės problematiką, rodo, kad idėjų (panašiai kaip ir finansų) rinkose skaidrumas nėra tapęs vertybe. Verslas ieško sau palankiausių sprendimų, tačiau pastangos sumenkinti kokybinius visuomenės informavimo teisės parametrus ar net apskritai eliminuoti prasminį idėjų vertinimą kelia abejonių Lietuvos idėjų rinkos sveikumu. Kokybiniai informacijos vertinimo kriterijai sunkiai atsiranda. Reiktų ieškoti būdų, kaip juos puoselėti, o ne bandyti kiekybiniais kriterijais išstumti kokybinius ir apskritai abejoti kokybinių kriterijų pagrįstumu.

Kokybinių kriterijų oponentai turi svarų argumentą – institucionalizavus prasminę informacijos kontrolę gali būti ne tik ribojama vertingos informacijos sklaida, bet ir apskritai užkirstas kelias naujų idėjų ar sklaidos kanalų atsiradimui. Bet nereiktų pamiršti, kad vadinamosios idėjų rinkos šiandien tapo sudėtingomis struktūromis: žiniasklaidos imperijos savo mastais nenusileidžia painiausiems finansų ir verslo dariniams, su kuriais dažnai yra susipynusios. Turėdamas savo informacijos sklaidos infrastruktūrą kiekvienas laikraštis, žurnalas, radijo ar televizijos kanalas kiekviškai bus pranašesnis už atskiro individo balsą. Tokiu atveju kokybiniai informacijos perdavimą reglamentuojantys principai užgožiami ir netenka prasmės, teoriškai nyksta tiesos, teisingumo, informacijos atitikties realybei kriterijai. Minėtieji J. S. Mill'o argumentai prieš cenzūrą iš dalies praranda svarbą, nes galingi, viską užgožiantys informacijos srautai sėkmingai pakeičia cenzorių.

Netylant kalboms apie informacinę visuomenę, pamirštama elementari tiesa, kad žinios, informacija visais laikais buvo paklausi prekė, kurią įgyjant bei platinant tikėtasi gauti naudos. Masiškai skleidžiama informacija yra ypatinga prekė, kurios savitumą bei svarbą demokratijai visada ir stengiasi pabrėžti žiniasklaida. Tačiau prekės gamintojų nederėtų tapatinti su pačia preke ir vien todėl gamintojui ar platintojui suteikti privilegijų ar ypatingą statusą. Šiandien žiniasklaida nėra vargšė pastumdėlė, bet įtakinga ir galinga visuomenės ir valstybės gyvenimo dalyvė, dažnai monopolizuojanti informacijos rinką, vaidinanti savarankišką politinį vaidmenį, turinti sunkiai išmatuojamą įtaką ir bent jau Lietuvoje dažniau reikalaujanti sau privilegijų, o ne teisių. Dauguma žiniasklaidos priemonių yra pasiryžusios besąlygiškai ginti savo teisę gauti ir skleisti informaciją. Natūraliai kyla klausimai: kur prasideda ir kur baigiasi tokios žiniasklaidos laisvės gynybos ribos, kaip atskirti piliečių teisių apsaugą nuo verslo ir politinių interesų iškėlimo virš kitų asmenų laisvės? Demokratinėje visuomenėje žiniasklaida pati imasi propagandos ar viešųjų ryšių skleidžiamo žinių srauto „cenzūros“. Laisva žiniasklaida naudojasi teise ir privilegija vadovautis skaitytojo ar žiūrovo interesais ir spręsti, ką skelbti.

10 Veryga, A. *Ar visiškas alkoholio reklamos draudimas pažeistų vartotojų interesus?* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-12-01]. <<http://vartotojai.eu/lt/Naujienos/Ar-visiskas-alkoholio-reklamos-draudimas-pazeistu-vartotoju-interesus>>.

Šiandien išsitrinant riboms tarp žiniasklaidos, propagandos ir viešųjų ryšių, toks apsisprendimas tampa vis sudėtingesnis.

3. Vartotojo interesus

Informacijos vartotojai (t. y. faktiškai visi piliečiai) turi teisę žinoti, susipažinti su visa rinkoje kuriama ir platinama informacija. „Visa įmanoma informacija“ apimtų ne tik faktus, interpretacijas, komentarus, bet ir paskalas, sąmoningą ar nesąmoningą melą, dezinformaciją... Kiekvienas informacijos vartotojas paliekamas jo paties laisvai valiai, o informacijos skleidėjai lyg ir turėtų vadovautis rinkos dalyvių skoniui – vieniems vartotojams reikia išgryninto kokybiško produkto (patikrintų faktų), kitus patenkina nekokybiška informacija (kurią kartais gali būti sunku atskirti nuo išmonės ar fantazijų), tretį (ne)sąmoningai ieško vien informacijos surogato.

Informacijos rinka praktiškai yra begalinė, prasidedanti žiniomis apie orą (tikslūs pranešimai apie praūžusias audras ir ne visada pasiteisinančios prognozės), per žvaigždžių ar vadinamųjų žvaigždžių nereikšmingus nuotykius, gaisrus ir kitokias nelaimes nusitęsianti iki specifinės ekonomikos analizės ar rimtų politinių pranešimų ir komentarų. Į šią žinių rinką lygiomis teisėmis tektų įtraukti ir horoskopus, pranašystes ar net gana naują „žinių“ atmainą – išgalvotas naujienas bei kitus panašaus pobūdžio pranešimus. Nenuostabu, kad iš tokios begalinės ir globalios informacijos rinkos kiekvienas vartotojas gali paimti tik nedidelę dalelę, o jo pasirinkimą dažniau lemia ne natūralūs norai, bet rinkos pasiūla. Informacijos skleidėjas faktiškai pats formuoja rinką, teikia žinias ir atlieka pirminę atranką, taip darydamas įtaką vartotojo skoniui bei informaciniam poreikiams. Modernėjančios informacijos skleidimo priemonės laisvę informuoti pavertė pirmine ir toliau ši sklaidos laisvė plečiasi, dažnai užgoždama teisę žinoti. Informavimo laisvės stiprinimas savaime nereiškia, kad tvirtėja ir teisė žinoti. Vartotojo teisė rinktis kuo toliau, tuo labiau darosi panaši į iliuziją.

Tokia demokratiška informacijos skleidimo priemonė kaip pasaulinis kompiuterių tinklas internetas ne tik plečia galimybes skleisti informaciją, bet ir kuria iliuziją, kad kiekvienas gali kalbėti pasaulinei auditorijai. Šiandien savo informacijos kanalui internete (dažniausiai asmeninei svetainei, tinklaraščiui ar pan.) susikurti reikia daug mažiau lėšų, nei savo popieriniam laikraščiu, radijo ar televizijos studijai įsteigti. Tačiau ar internetas lygiai taip pat stiprina ir teisę žinoti? Informacijos atrinkėjo vaidmuo internete gal net svarbesnis negu tradiciniuose žiniasklaidos kanaluose, tik labiau užslėptas. Pasauliniame kompiuterių tinkle savotiškais informacijos vartais tampa paieškų sistemos: niekas neperžiūri visų tūkstančių ar milijonų elektroninės paieškos rezultatų – dėmesį patraukia tik pirmieji keli rezultatų puslapiai. Interneto paieškų bendrovės didžiuojasi sudėtingais duomenų rikiavimo algoritmais. Pirminę interneto paieškos sistemos „Google“ sėkmę lėmė vartotojui patogus ir jo norus atspėjantis rezultatų pateikimas. Šiandien kuriami įvairūs mechanizmai, kurie sudaro galimybes „saviems“ puslapiams dirbtinai gauti aukštesnius reitingus ir taip patekti į geresnę vietą paieškos rezultatų suvestinėje. Tačiau ir pačioms paieškos sistemoms ne visada pavyksta išlaikyti

technologinį neutralumą, tenka nusileisti politiniam spaudimui. Pavyzdys galėtų būti „Google“ santykiai su Kinijos valdžia, kai didžiausia interneto paieškų bendrovė sutiko cenzūruoti paieškų rezultatus¹¹. Pekino reikalavimu su Tibeto laisvės sąjūdžiu ir jo vadovu Dalai Lama ar Falun Gongo veikla susijusi informacija visada pateikiama paskutiniuose paieškos rezultatų puslapiuose ar apskritai iš jų dingsta. Žinių pateikimo hierarchija interneto paieškos sistemose tampa vienu svarbiausių įrankių, kuris laisvę informuoti gali paversti labai subjektyvia. Laisvę informuoti suprasdami kaip informacijos skleidėjui suteikiamas galimybes be jokių kokybės apribojimų platinti praktiškai bet kokią informaciją, masinėms visuomenės informavimo priemonėms ne tik suteikiame beribį pasitikėjimo kreditą, bet žinių skleidėjai įgyja ir plačias galimybes manipuliuoti kiekvieno žmogaus noru žinoti.

Žinių sklaida remiasi materialiniu pagrindu ir idėjų rinka dažnai neskiriama nuo informacijos priemonių rinkos. Neišvesdami aiškių ribų tarp šių dviejų rinkų rizikuojame ypatingus žodžio laisvės principus taikyti kasdieniam verslui. Taip laisvę informuoti nesunku paversti laisve gauti pelną. Dar daugiau – dviejų rinkų sutapatinimas padeda sėkmingai pridengti žiniasklaidos piktnaudžiavimą informacijos poreikiais. Kai visuomenei trūksta informacijos, formuojasi savotiškas informacijos vakuumas¹², kurį lengviausia užpildyti pigiomis žiniomis – veikia tradicinės rinkos dėsniai, deficito sąlygomis klesti prastų prekių (šiuo atveju – informacijos) gamintojai. Kai informacijos instinktas pajungiamas vien rinkos poreikiams, dar labiau išryškėja konfliktas tarp rinkos esą garantuojamos laisvės informuoti ir tai rinkai visiškai nerūpinčios asmens teisės žinoti.

Dažnai pamirštas ir kitas problemiškas informacijos rinkos bruožas: žinių sklaidai skirtingais kanalais plinta ir pramogos, pasilinksminimai, religinės, dorovinės ir kitokio pobūdžio idėjos. Išgryninti informacijos sklaidos kanalai galėtų egzistuoti tik teoriniuose modeliuose. Paradoksalu, tačiau informacijos kanalo operatoriams gali atrodyti, kad visuomenei visiškai natūraliai greta su žiniomis teikiama ir pramoga, tačiau vartotojas visą informacijos srautą suvoks vien kaip žinią. Sunku pasakyti, ar tuo pačiu kanalu vartotoją pasiekiantys informaciniai ir pramoginiai srautai sąmoningai maišomi, ar tai tik suvokėjo problema, kai televizijos ekrane pateiktos išgalvotos žinios ar humoristinė laida suvokiamos kaip realaus gyvenimo atspindys, o muilo operos serialas tampa galimybe formuoti visuomenės nuomonę. Čia vertėtų prisiminti sovietmečio patirtį, pavyzdžiui, ano meto animacinius filmus vaikams, kuriuose į kultūrinį, pramoginį srautą buvo sąmoningai įpinamas didžiulis ideologinis krūvis. Kai šiandien įvairūs televizijos kanalai vėl rodo tuos pačius filmukus, daugelis žiūrovų ideologinio krūvio nė nebepastebi. To nemato ir jaunoji žurnalistų karta, mėgstanti ištraukas iš populiarių filmukų ar filmų panaudoti vadinamąjį „publicistinių“ laidų montažui.

Šiandien į Lietuvos informacijos rinką vėl beldžiasi „žmogus iš gatvės“. Paprasto žmogaus (dažniausiai darbininko ar kolūkiečio) pasisakymai buvo populiarūs ir sovietmečio žiniasklaidoje kaip oficialiosios nuomonės stiprinimas. Prisiminkime tarptautinių

11 *Google censors itself for China* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-12-21]. <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/4645596.stm>>.

12 Išsamiau žr. Aleknonis, G. Informacijos vakuumas Lietuvos žiniasklaidoje. *Informacijos mokslai*. 2006, 37: 83–90.

krizių ar šiaip partijos organizuojamų vajú metu laikraščiuose skelbiamus darbo žmonių laiškus, vieningai atspindinčius vieną, teisingą nuomonę. Dabar televizijos reportažuose atsirandančia „liaudies nuomone“ bandoma pakeisti eksperto vertinimus. Pensininkės komentaras apie pensijų mažinimą, melžėjos pieno kainos pokyčių vertinimai ir panašūs pasisakymai gali būti emociškai paveikūs, bet tai yra iliustracinė medžiaga, negalinti pakeisti specialisto išvalgų. „Žmogus iš gatvės“ žiniasklaidą paverčia Hyde parko vadinamuoju „Kalbėtojų kampu“¹³, tai dar vienas požymis, liudijantis vis stiprėjančią tikros informacijos pakeitimo tariamomis (arba užsakovui reikalingomis) žiniomis tendenciją. Gatvėje visada galima surasti žmogų, kuris tikrai nuoširdžiai pakomentuos „taip, kaip reikia“.

Informavimo laisvės išbandymu tampa ir elementarus žinios įrėminimas. Pavyzdys galėtų būti naujienų agentūros BNS žinutė, pavadinta „Dauguma gyventojų mano, kad reikėtų paskelbti buvusių KGB bendradarbių pavardes – apklausa“, kurią perspausdino trys dažniausiai lankomos Lietuvos interneto žiniasklaidos svetainės „Delfi.lt“, „Lrytas.lt“ ir „Alfa.lt“. Redaguotas tik pavadinimas. „Alfa.lt“ pakeitimai buvo minimalūs: išbrauktas žodis „apklausa“¹⁴. „Delfi.lt“ pavadinimo redagavimas jau įgauna prasminių niuansų, vietoj originale vartotos tariamosios nuosakos (reikėtų) atsiranda paliepinimas (reikia)¹⁵. Toliausiai nueina „Lrytas.lt“ pareiškdamas, kad „Gyventojai mano, kad būtina demaskuoti buvusius KGB bendradarbius“¹⁶. Čia vietoj neutralios „apklausos“ atsiranda „gyventojai mano“, vietoj originalaus „reikėtų“ – „būtina“, „paskelbti“ virsta „demaskuoti“. Kokios galėtų būti tokio aktyvaus žiniasklaidos pranešimų įrėminimo priežastys? Ar vien tingumas skatina nekeisti originalaus žinutės pavadinimo? O gal „paskelbimą“ keičiant „demaskavimu“ siekiama politinių tikslų? Neatmestinas ir noras kurti sensacijas, tikint, kad taip lengviausia prasibrauti prie skaitytojo ar žiūrovo. Nė vienas iš šių informacijos skleidėjų siekių nėra nusikalstamas, bet ar taip nėra pažeidžiami teisėti vartotojo lūkesčiai – žinoti tai, kas reikšminga, kas iš tikrųjų svarbu.

Harmoningoje visuomenėje rimtesnių prieštaravimų tarp teisės žinoti ir laisvės informuoti nekiltų. Žinios laisvai teikiamos vartotojui, o vartotojas turi teisę rinktis. Problema, kad informacijos srautai yra begaliniai, o šiuolaikinė informacijos rinka kuriama ne pateikiant žinias, bet ribojant žinių patekimą į visuomenės dėmesio lauką. Atrankos kriterijų iškraipymas ar subjektyvus interpretavimas smulkmeną paverčia įvykiu, žinia. Į spaudos puslapius ar eterį patekusi informacija dažniausiai jau nebevertinama kritiškai ir priimama kaip tikra. Taip informavimo laisvė nesunkiai tampa socialine problema, o tarptautiniame gyvenime tokia žinių transformacija grindžiamos informacinių konfliktų ir karų strategijos.

13 Curran, J. Crisis of public communication: a reappraisal. In *Media, ritual, and identity*: Liebes, T.; Curran, J. (eds.). London; New York: Routledge, 2008, p. 195.

14 *Dauguma gyventojų mano, kad reikėtų paskelbti buvusių KGB bendradarbių pavardes* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-01]. <http://www.alfa.lt/straipsnis/10280958/?Dauguma.gyventoju.mano..kad.reiketu.paskelbti.buvusiu.KGB.bendradarbiu.pavardes=2009-07-09_11-36>.

15 *Apklausa: reikia skelbti buvusių KGB bendradarbių pavardes* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-01]. <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=23018242>>.

16 *Gyventojai mano, kad būtina demaskuoti buvusius KGB bendradarbius* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-01]. <<http://www.lrytas.lt/-12471247191246974561-gyventojai-mano-kad-b%C5%ABtina-demaskuoti-buvusius-kgb-bendradarbius.htm>>.

Kadangi darome prielaidą, kad informacinėje erdvėje žinių visada pakanka, žmogaus teisė žinoti turėtų būti traktuojama kaip teisė gauti kokybišką, t. y. jam reikalingą, informaciją. Laisvė skleisti informaciją yra verslo teisė nevaržyti galimybių parduoti kiek galima didesnę kiekį žinių. Informacijos rinkoje žinių kiekybė nelaiduoja kokybės, todėl informacijos kiekybės ir kiekybės santykis tampa konfliktiškas.

4. Institucinė žiniasklaidos laisvė

Kiekybiniai informacijos perdavimą reglamentuojantys principai užgožia kokybinius ne tik todėl, kad pirmieji yra aiškesni, lengviau ir skaidriau vertinami. Kiekybiniai principai ir vertinimo kriterijai žiniasklaidai yra parankesni, atsiribodama nuo perduodamos informacijos turinio, pranešimų teisingumą ir objektyvumą paversdama teorine etikos problema, vengdama nagrinėti savo poveikį auditorijai, žiniasklaida bando atsikratyti atsakomybės. Brandžioje demokratijoje pilietinė visuomenė dažniausiai sugeba amortizuoti žiniasklaidos savavaldžiavimą, pereinamuoju laikotarpiu tai gali būti sunkiai sprendžiama problema. Kai nuo žiniasklaidos tenka ginti paprastą žmogų (ar visuomenės interesą) ir tai gynybai bandoma suteikti sisteminių pobūdį, visada iškyla (tikra ar menama) grėsmė žodžio laisvei. Tačiau nederėtų pamiršti, kad žiniasklaidos laisvė tėra instrumentinis gėris. Pasak Judith Lichtenberg, *kitaip nei žodžio laisvė, kuriai mūsų įsipareigojimai kai kuriais aspektais turėtų būti besąlygiški, spaudos laisvė turėtų priklausyti nuo to, kiek ta žiniasklaida skatina tam tikras vertybes, kurios ypatingai svarbios raiškos laisvei apskritai*.¹⁷

Mintis, kad individo žodžio laisvė ir žiniasklaidos laisvė gali būti skirtingi dalykai ir jiems reiktų taikyti skirtingus kriterijus, gali atrodyti reakcinga, priimama kaip noras pažeminti ir sumenkinti spaudą. Žiniasklaidoje panašūs siūlymai visada sulauks neigiamos reakcijos, tačiau vertėtų pagalvoti apie tokią sąvoką kaip institucinė žiniasklaidos laisvė, kuri bent teorinėje plotmėje padėtų vaduotis iš tiesmuko, nors teisiškai ir argumentuoto viešosios komunikacijos įstūmimo į Shannono ir Weaverio komunikacijos modelį bei kiekybinių informacijos perdavimą reglamentuojančių principų sureikšminimo. Praktikoje teisė žinoti dažniausiai esti pasyvi, o laisvė informuoti – aktyvi. Visuomenės teisė žinoti dažnai individualizuojama iki atskiros asmens teisės, o laisvė informuoti, atvirkščiai, – dažniausiai institucionalizuojama iki grupinės, partinės, korporacinės ir pan. laisvės. Institucinės žiniasklaidos laisvės išskyrimas remiasi silpnesniojo gynimo nuo stipresniojo prielaida.

Žiniasklaidos vieta ir svarba visuomenės gyvenime nuolat kinta. Pastarųjų dviejų dešimtmečių Lietuvos žiniasklaidos pokyčiai ypač ryškūs: partinių leidinių griūtis, privatinimo vėjus, naujų leidinių atsiradimas, bulvarinės žiniasklaidos suklestėjimas. Per tuos du dešimtmečius sukurta visiškai nauja radijo ir televizijos stočių sistema, iš esmės pakito žurnalisto socialinė padėtis. Daugelį pokyčių Lietuvoje tektų sieti su nepriklausomos valstybės atkūrimu ir demokratijos plėtra. Tačiau visame pasaulyje vykstančius

17 Lichtenberg, J. Foundations and Limits of Freedom of the Press. In *Democracy and the Mass Media*. Lichtenberg, J. (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 1993, p. 104.

ne tik techninius žiniasklaidos pokyčius J. Lichtenberg apibendrina taip: *Tradiciškai spauda buvo suvokiama kaip politinės scenos stebėtoja, idealiai – kaip neutrali stebėtoja. (...) Šiandien spauda, visų pirma masinė, yra vienas svarbiausių politinės scenos aktorių, galinčių kurti ir naikinti politines karjeras bei problemas*¹⁸.

Šiandien žiniasklaida monopolizavo politinės komunikacijos lauką. Pasak politologo ir buvusio Lietuvos prezidento Valdo Adamkaus patarėjo Lauro Bielinio, *žiniasklaida yra bene vienintelė tarpininkė tarp politiko ir visuomenės, ji organizuoja intensyvų ir masinį politiko bendravimą su piliečiais bei rinkėjais. (...) Susipykti su žiniasklaida tolygu susipykti su savimi*¹⁹. Nuo tokio žiniasklaidos įtakos pripažinimo netoli iki žiniasklaidos įterpimo ar įsiterpimo į tradicines valdžios struktūras. Jeigu valstybę sutapatintume su valdžia ir prisimintume ne tik pagyrūnišką, bet ir ganėtinai tikrovišką pasakymą, kad žiniasklaida yra ketvirtoji valdžia (po įstatymų leidybos, vykdomosios bei teisminės valdžios) matytume, kad šiandien ta ketvirtoji valdžia netenka savo moralinio išskirtinumo.

Pajutusi galią žiniasklaida noriai džiaugiasi savo įtaka vadinamajai valdžios darbotvarkei. Kaip rodo lyginamieji tyrimai, Lietuvos politikai labiau nei jų kolegos iš kitų Vidurio ir Rytų Europos šalių yra linkę pasiduoti žiniasklaidos diktatui – žiniasklaidos indėlis į mūsų Vyriausybės darbotvarkę didžiausias²⁰. Galbūt toks, kitų Vidurio ir Rytų Europos valstybių fone kraštutinis, Lietuvos valdžios sekimas paskui žiniasklaidą nėra vienpusis. Pripažinusi nemenką žiniasklaidos įtaką valdžia patiki nauda, kurią teikia įvairūs užkulisiniai žiniasklaidos veikimo mechanizmai.

Pavyzdys galėtų būti valdžios finansuojami straipsniai, kai ministerijos, savivaldybės bei kitos valdžios įstaigos sudaro vadinamąsias informavimo sutartis ir taip įgyja galimybę skelbti sau palankius pranešimus. Iki šiol į tokį žiniasklaidos papirkinėjimą ne viena Lietuvos vyriausybė žvelgė atlaidžiai, tikino, kad straipsnių pirkimas yra neišvengiama informacinės valdžios politikos dalis. *Kiekviena ministerija ir Vyriausybė apskritai turi teisę informuoti žiniasklaidą ir visuomenę per žiniasklaidą apie tai, kokius priima sprendimus. Tai mes tą ir darome. Neabejoju, kad mes rasime sprendimus juo labiau, jei tokių problemų atsiranda ties viešųjų ir privačių interesų pažeidimo riba,* – gindamas 2007 m. vasarą už valstybės lėšas besireklamavusių žemės ūkio ministrę Kazimirą Prunskienę sakė anuometinis premjeras Gediminas Kirkilas²¹.

Ar tokius ne tik Lietuvoje ryškėjančius procesus galėtume vadinti organizaciniu valdžios ir laisvos žiniasklaidos suartėjimu? Nuosekliai laikydamiesi valdžių atskyrimo principo, į ketvirtosios valdžios suartėjimą su bet kuria valdžios šaka turėtume žvelgti su išankstiniu įtarumu. Todėl informacinės erdvės pirkimą tektų laikyti labai rimtu žiniasklaidos laisvės pažeidimu, kėsiniusi į demokratinę visuomenės sanklodą, o ne vien

18 Lichtenberg, J., *supra* note 17, p. 1.

19 Bielinis, L. *Trumpas pradžiamokslis būsimiems Seimo pirmininkams* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-10-01]. <<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles%2F99910>>.

20 Mungiu-Pippidi, A. How Media and Politics Shape Each Other in The New Europe. In *Finding the Right Place on the Map*. Jakubowicz, K.; Sükösd, M. P. (eds.). Bristol, Chicago: Intellect, 2008, p. 97.

21 G.Kirkilas gina valdininkų teisę pirkti plotus spaudoje [interaktyvus]. *bernardinai.lt* [žiūrėta 2009-04-20]. <<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/64612>>.

rafinuota žurnalistų papirkinėjimo forma. Baugu, kad šis procesas dažniausiai vyksta per verslo darinius, kurie turi savų interesų. Žiniasklaida, būdama verslo imperijų dalimi, tampa savo šeiminių interesų gynėja ir faktiškai netenka piliečių balso teisės. Kai nebeveikia ir jokie žiniasklaidos savikontrolės mechanizmai, institucinės žiniasklaidos laisvės koncepcija galėtų tapti aktyviu veiksmu, visuomenės informavimo priemonėms primenančiu elementariu vartotojų reikalavimus.

Institucinės žiniasklaidos laisvės ribas dar reiktų aiškintis. Kol kas praktiniai eksperimentai laukiamų rezultatų neduoda²². Čia tenkintumėmės tik pačios sąvokos įvedimu ir prielaida, kad egzistuoja savotiška laisvių hierarchija – kuo laisvė silpnesnė, kuo labiau pažeidžiama, tuo ji labiau saugotina.

Išvados

Istoriškai spaudos ir žodžio laisvės sutapatinimas tikriausiai buvo neišvengiamas, tai ilgai trunkančio ėjimo link demokratijos padarinys. Sunku pasakyti, kiek prasmingas ir reikalingas būtų šių laisvių išskyrimas brandos sulaukusiose demokratijose ar autoritarinėse, totalitarinėse bei panašiose visuomenėse. Tačiau iš komunizmo išsivadavusiose ir formaliai demokratiją įtvirtinusiose valstybėse pilietinės visuomenės gyvybingumas bei jų galimybės laisvai naudotis žiniasklaida kelia rimtų abejonių, lygiai kaip ir staiga preke tapusios žiniasklaidos sugebėjimas išsaugoti realią nepriklausomybę nuo valdžios ir verslo grupuočių.

Demokratinė tradicija konfliktą tarp teisės žinoti ir laisvės informuoti sprendžia laisvės informuoti naudai. Tai reikštų, kad galimybė kalbėti tampa svarbesnė už galimybę išgirsti. Taip sprendžiamas konfliktas įtvirtina rinkos viršenybę prieš asmenį, o laisvė informuoti tampa svarbesnė už teisę žinoti. Skrupulingai saugodama laisvę skleisti informaciją demokratinė tradicija remiasi išmintingu medicinos principu, jog svarbiausia nepakenkti, t. y. leisti visiems sakyti viską (net ir melą), baiminantis tik vieno, kad pritaikius bet kokį vaistą (teisės reikšti savo mintis draudimą) gali netikėtai būti pakenkta visam organizmui (demokratijai). Tai verstų grįžti prie kiekybinių ir kokybinių informacijos laisvės parametrų ir tektų daryti išvadą, kad praktikoje įsivyravo kiekybinių principų viršenybė.

Vertintojo problema viena sudėtingiausių, ji dažnai neatskiriama nuo cenzūros klausimo. Demokratinėje visuomenėje vargu ar gali rasti formalus (ar neformalus) autoritetas, kuriam būtų suteikta idėjų vertinimo funkcija ir galios kai kurias idėjas paskelbti žalingomis. Tose pačiose idėjose gali būti ir keliantis, ir žlugdantis potencialas, kuris išryškėja tik laikui bėgant, kai tos idėjos jau gali būti plačiai pasklidusios ar, atvirkščiai, visiškai numalšintos. Laikydami principo nepakenkti tiesai, vertintojo problemą bandytume spręsti dėmesį sutelkdami ne į idėjų ir informacijos teisingumo ar žalingumo

22 Slovakijoje 2008 m. balandį buvo priimtas Spaudos įstatymas, kuris įteisino žiniasklaidos pareigą paskelbti nepatenkinto asmens atsakymą. Slovakijos žiniasklaida tai laiko rimtu žodžio laisvės suvaržymu. *Slovenský prezident podepsal sporný tiskový zákon* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-03-01]. <<http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/138569-slovensky-prezident-podepsal-sporny-tiskovy-zakon.html>>.

nustatymą, bet į idėjų ir informacijos rinkų reguliavimą, diversifikuodami informacijos šaltinius, ieškodami veiksmingų priemonių, užkertančių kelią informacijos monopolio atsiradimui, pusiausvyros tarp informacijos kanalų palaikymui. Taip tolstama nuo informacijos kokybės klausimo, gal ir prasmingai jį eilinį kartą aukojant ant žodžio laisvės aukuro. Praktikoje pirmenybę teikiant kiekybiniais visuomenės informavimo teisės principams rizikuojama teisingumui palikti vien instrumentinį komunikacijos triukšmo vertinimo, informacijos filtrų reguliavimo ar kanalų pralaidumo matavimo vaidmenį.

Literatūra

- Constitution of the United States [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-03-01]. <<http://www.archives.gov/exhibits/charters/constitution.html>>.
- Bill of Rights [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-03-01]. <http://www.archives.gov/exhibits/charters/bill_of_rights.html>.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
- Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.
- Aleknonis, G. Informacijos vakuumas Lietuvos žiniasklaidoje. *Informacijos mokslai*. 2006, 37.
- Apklausa: reikia skelbti buvusių KGB bendradarbių pavardes* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-01]. <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=23018242>>.
- Bielinis, L. *Trumpas pradžiamokslis būsiamiems Seimo pirmininkams* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-10-01]. <<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles%2F99910>>.
- Curran, J. Crisis of public communication: a reappraisal. In *Media, ritual, and identity*. Liebes, T.; Curran, J. (eds.). London; New York: Routledge, 2008.
- Dauguma gyventojų mano, kad reikėtų paskelbti buvusių KGB bendradarbių pavardes* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-01]. <http://www.alfa.lt/straipsnis/10280958/?Dauguma.gyventoju.mano..kad.reiketu.paskelbti.buvusiu.KGB.bendradarbiu.pavardes=2009-07-09_11-36>.
- Fiske, J. *Įvadas į komunikacijos studijas*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.
- G. Kirkilas gina valdininkų teisę pirkti plotus spaudoje [interaktyvus]. *bernardinai.lt* [žiūrėta 2009-04-20]. <<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/64612>>.
- Gyventojai mano, kad būtina demaskuoti buvusius KGB bendradarbius* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-01]. <<http://www.1rytas.lt/-12471247191246974561-gyventojai-mano-kad-b%C5%ABtina-demaskuoti-buvusius-kgb-bendradarbius.htm>>.
- Google censors itself for China* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-12-21]. <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/4645596.stm>>.
- Jokubaitis, A. *Politika be vertybių*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
- Karppinen, K. Media and the paradoxes of pluralism. In *The media and social theory*. Hessonndhalgh, D.; Toynbee, J. (eds.). Abingdon; London; New York: Routledge, 2008.
- Lichtenberg, J. Foundations and Limits of Freedom of the Press. In *Democracy and the Mass Media*. Lichtenberg, J. (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Meškauskaitė, L. *Žiniasklaidos teisė: visuomenės informavimo teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
- Mill, J. S. *Apie laisvę*. Vilnius: Pradai, 1995.
- Mungiu-Pippidi, A. How Media and Politics Shape Each Other in The New Europe. In *Finding the Right Place on the Map*. Jakubowicz, K.; Sükösd, M. P. (eds.). Bristol, Chicago: Intellect, 2008.
- Shannon, C. E. A Mathematical Theory of Communication [interaktyvus]. *The Bell*

System Technical Journal. 1948, 27 [žiūrėta 2009-12-20]. <<http://cm.bell-labs.com/cm/ms/what/shannonday/shannon1948.pdf>>.

Slovenský prezident podepsal sporný tiskový zákon [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-03-01]. <<http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/138569-slovensky-prezident-podepsal-sporny-tiskovy-zakon.html>>.

Veryga, A. *Ar visiškas alkoholio reklamos draudimas pažeistų vartotojų interesus?* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-12-01]. <<http://vartotojai.eu/lt/Naujienos/Ar-visiskas-alkoholio-reklamos-draudimas-pazeistu-vartotoju-interesus>>.

THE RIGHT TO KNOW AND THE FREEDOM OF INFORMATION: COMMUNICATIONAL ASPECTS

Gintaras Aleknonis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The discussion of the communicational aspects of the freedom of information may be related to the most important traditions of communication research, that is, semiotics and the so-called “process” school. This would enable distinguishing quantitative and qualitative aspects of the freedom of information, and creating a coordinate system for the analysis and evaluation of the attempts to limit the freedom of media. It seems that the dependence on quantitative principles of the freedom of information in a so-called marketplace of ideas undermines the importance of society’s qualitative principles of information spread and disturbs the fragile balance between the right to know and the freedom of information. Inevitably, the following question arises: who, in the marketplace of ideas, will guarantee the right of a consumer to receive quality news? Democratic traditions condemn any censorship attempts. Do the changing role of the media and its place in the modern society require the expansion of the concept of the freedom of media? Perhaps, along with concepts such as the freedom of speech and the freedom of information, the discussion should also include considerations about the preservation of the right to know. Since in practice the right to know is usually passive, but the freedom of information is active, the society’s right to know is often individualized down to the level of a single person’s rights, whereas the freedom of information follows the reverse trend and is most commonly rolled up to a group, party, or corporate level. In this context, the proposed concept of “the freedom of media as an institution” relies on the assumption that the weaker side should be defended. By associating public interest and the quality of media with the right to know, this article aims to show that these two factors are no less important to the functioning of a democratic society than pluralism and diversity, which are directly linked to the freedom of information. The search for the balance between the right to know and the freedom of information is one of the most important issues concerning the functionality of the media, especially in Central and Eastern Europe.*

Keywords: *communication, media, right to know, freedom of information, freedom of the press, democracy, censorship, marketplace of ideas.*

Gintaras Aleknonis, Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto Politikos mokslų katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: žiniasklaida, politinė ir tarpkultūrinė komunikacija.

Gintaras Aleknonis, Mykolas Romeris University, Faculty of Politics and Management, Department of Political Sciences, associate professor. Research interests: mass media, political and intercultural communication.